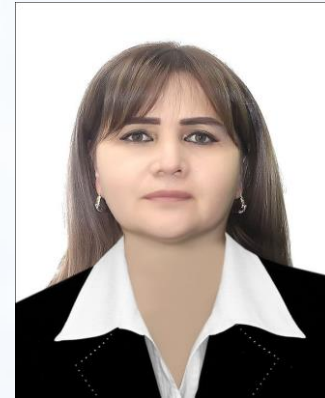

XX ASR O‘ZBEK NASRIDA TABIAT TASVIRINING BADIY YECHIMI

Fozilova Mohigul Farxodovna

*O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi dotsenti,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

ARTISTIC SOLUTION OF THE DESCRIPTION OF NATURE IN UZBEK PROSE OF THE 20TH CENTURY

Fozilova Mokhigul Farkhodovna

*Uzbek State University of World Languages
Associate Professor of the Department of Uzbek
Language and Literature, Doctor of Philosophy (PhD)
in Pedagogical Sciences*

E-mail: fozilova1204@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0009-0001-9464-6480>

Doi:

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17759043>

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ РЕШЕНИЕ ОПИСАНИЯ ПРИРОДЫ В УЗБЕКСКОЙ ПРОЗЕ XX ВЕКА

Фозилову Мохигул Фарходовну

*Узбекский государственный университет мировых
языков доцент кафедры узбекского языка и
литературы,
доктор философии (PhD) по педагогическим
наукам*

Annotatsiya. Ushbu maqolada XX asr o‘zbek nasrida tabiat tasvirining badiiy usullari va o‘ziga xosligi tahlil qilinadi. Tabiat elementlarining nasrda qanday ifodalangani, badiiy yechimlarda qo‘llanilgan usullar hamda ularning asardagi o‘rni o‘rganiladi. Tadqiqot zamonaviy adabiy nazariyalar asosida olib borilgan.

Kalit so‘zlar: XX asr nasri, o‘zbek adabiyoti, tabiat tasviri, badiiy yechim, nasr uslubi.

Аннотация. В данной статье анализируются художественные методы и особенности изображения природы в узбекской прозе XX века. Изучается, как элементы природы выражены в прозе, методы, использованные в художественных решениях, и их роль в произведении. Исследование проводилось на основе современных литературных теорий.

Ключевые слова: Проза XX века, узбекская литература, изображение природы, художественное решение, стиль прозы.

Annotation. This article analyzes the artistic methods and uniqueness of nature depiction in 20th-century Uzbek prose. How elements of nature are expressed in prose, the methods used in artistic solutions, and their place in the work are studied. The research was conducted on the basis of modern literary theories.

Keywords: 20th century prose, Uzbek literature, depiction of nature, artistic solution, prose style.

KIRISH VA DOLZARBLIGI

XX asr o‘zbek nasrida tabiat tasviri muhim o‘rin tutadi. Tabiat, inson va jamiyat munosabatlari orqali badiiy ifoda qilingan bo‘lib, bu davr adabiyoti ijtimoiy va

madaniy o'zgarishlar fonida shakllangan. Tabiat tasvirlari orqali yozuvchilar voqelikni yanada jonli va ta'sirli tarzda o'quvchiga yetkazishga harakat qilganlar. Ushbu maqolada XX asr o'zbek nasrida tabiat tasvirining badiiy yechimi, uslubi va mazmuniy jihatlari ko'rib chiqiladi. Tabiat tasvirining badiiy yechimi nafaqat atrof-muhitni real ko'rsatishga xizmat qildi, balki u inson ruhiy kechinmalarini, ichki kechayotgan ziddiyatlarni, ba'zan esa butun bir davrning ijtimoiy va ma'naviy ahvolini ko'rsatishda kuchli badiiy qurol bo'lib xizmat qildi. Bu jihatdan qaralganda, tabiat tasviri o'zbek nasrining shakllanishi va rivojlanishida o'ziga xos estetik mezon va uslubiy yo'nalish bo'lib xizmat qilganini ko'rish mumkin.

Ayniqsa, XX asrning turli bosqichlarida yozilgan asarlarda tabiat tasvirining funksional yuklamasi o'zgarib, yanada murakkab va mazmunli badiiy ko'rinishlarga ega bo'ldi. Dastlabki davrlarda tabiat ko'proq fon sifatida qaralsa, keyinchalik u syujetning tarkibiy qismiga aylana boshladi. Cho'lpon, Fitrat, Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor, Said Ahmad kabi adiblarning nasriy asarlarida tabiat obrazlari insoniyat taqdiriga daxldor g'oyalarni ifodalashga xizmat qilgan.

XX asr o'zbek nasrida tabiat manzaralarining badiiy tahlili yozuvchining dunyoqarashi, falsafiy pozitsiyasi va estetik didini ifodalaydi. Tabiat orqali milliy qadriyatlar, xalqning urf-odati, yashash tarziga doir ko'plab tushunchalar badiiy shaklda aks ettirilgan. Yozuvchi tabiatni tasvirlar ekan, uni voqealar rivoji bilan bog'lab, uni obrazlar tilida "so'zlatadi". Bu esa tabiat tasviriga mustaqil estetik baho berish imkonini yaratadi.

Mazkur maqolada XX asr o'zbek nasrida tabiat tasvirining o'ziga xos badiiy yechimlari, ularning g'oyaviy-estetik vazifalari va adabiy tafakkur taraqqiyotidagi o'rni tahlil qilinadi. Tabiatning inson ichki dunyosi bilan uyg'unlashtirilgan badiiy tahlili asosida yozuvchi maqsadi, asarning umumiy ohangi va mazmuniga qanday ta'sir ko'rsatgani tahlil etiladi. Tadqiqot jarayonida misollar orqali yozuvchilar tomonidan yaratilgan tabiat obrazlari taqqoslab o'rganiladi va ularning adabiy-ma'naviy ahamiyati yoritib beriladi.

METODLAR VA O'RGANILISH DARAJASI

Tadqiqotda adabiy-matnshunoslik va badiiy tahlil metodlari qo'llanildi. Asarlar matni chuqur o'rganilib, tabiat tasvirining o'ziga xosligi va badiiy vositalar tahlil qilindi. Shuningdek, tarixiy-kontekstual yondashuv asosida o'zbek nasrining rivojlanish bosqichlari ko'rib chiqildi.

Birinchi navbatda, yozuvchilarning individual uslublari va adabiy maktablarga mansubligi inobatga olingan holda, tabiat obrazlarining qanday g'oya va maqsadga xizmat qilgani aniqlashga harakat qilindi.

Metodologik asos sifatida adabiy tahlil va kompozitsion yechimni o'rganish, shuningdek, matn ichidagi semantik qatlamlarni anglash asosida yozuvchining estetik niyati va uni qanday san'at usullari orqali amalga oshirganini ko'rsatish maqsad qilindi.

Tadqiqot bosqichi	Ishlatilgan metod(lar)	Maqsadi
Adabiy manbalarni o'rganish	Deskriptiv-tahliliy metod	XX asr o'zbek nasridagi asosiy tabiat tasvirlariga oid matnlarni aniqlash va tavsiflash.
Nasriy asarlarni tahlil qilish	Badiiy tahlil, struktural tahlil	Tabiat obrazlarining vazifasi, shakllanishi va ramziy ma'nolarini tahlil qilish.
Qiyosiy o'rganish	Komparativ metod	Turli davr yozuvchilari (realistlar, modernistlar, romantiklar) asarlaridagi tabiat tasvirini taqqoslash.
G'oya va uslubiy tahlil	Stilistik-psixologik yondashuv	Tabiat tasvirlarining qahramon psixologiyasi va asar g'oyasi bilan qanday bog'langanini aniqlash.
Nazariy asoslash	Adabiyotshunoslik terminlari asosida tahlil	Tabiat obrazining badiiy funksiyalarini ilm

Shuningdek, metafora, simvol, badiiy tafakkur usullari orqali berilgan tabiat manzaralari o'rganilar ekan, ular qaysi kontekstda — sotsial, psixologik yoki ekzistensial — ishlatilgani tahlil qilindi. Bu orqali tabiatning badiiy vosita sifatidagi rolini aniqroq ochib berish imkoni yaratildi.

Shuningdek, yozuvchilar ijodida tabiat obrazlari qanday o'zgaruvchan xarakterga ega bo'lganligi (masalan, boshi-boshiga yangicha ma'no kasb etishi yoki voqea kulminatsiyasida dramatik vazifa bajarishi) taqqoslov tahlil usuli orqali chuqur ko'rib chiqildi.

Tahlil uchun Cho'lpon, Oybek, Abdulla Qahhor, Said Ahmad va Odil Yoqubov kabi yozuvchilarning ayrim nasriy asarlari tanlab olindi va ulardagi tabiat tasvirining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari kontekstda baholandi.

TADQIQODLAR VA NATIJALAR

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, XX asr o'zbek nasrida tabiat tasviri nafaqat muhitni ifodalash vositasi, balki insonning ichki dunyosini ochishda ham qo'llanilgan. Tabiat elementlari — quyosh, yomg'ir, daraxt, qushlar orqali mualliflar o'zlarining histuyg'ularini, qahramonlarning ruhiy holatini ifodalashgan. Bundan tashqari, badiiy usullardan: metafora, taqqoslash, personifikatsiya keng qo'llangan. Masalan, Cho'lpon va Abdulla Qodiriy asarlarida tabiat va inson uyg'unligi alohida

ta'kidlangan. Tabiatning ijobiy va salbiy tomonlari orqali hayotiy voqealar yanada chuqurroq tasvirlangan.

Cho'lpon asarlarida tabiat tasviri ko'proq ruhiy iztirob, noaniqlik va erkinlik istagini ifoda etuvchi fon vazifasini bajaradi. Oybek esa tabiatni tashqi dunyoning uyg'unligi va inson ruhiyatidagi go'zallik bilan uyg'un holda tasvirlaydi. Bu holat "Qutlug' qon" kabi romanlarda yaqqol ko'zga tashlanadi.

Abdulla Qahhor ijodida tabiatning tasviri psixologik realizm bilan bog'liq. Masalan, "O'tkan kunlar" yoki "Sinchalak" hikoyalarida tabiat muhitining tiniqligi yoki ifloslanishi orqali voqealar kulminatsiyasi kuchaytiriladi. Yozuvchi shunchaki daraxt yoki yomg'irni emas, inson ruhiy holatining in'ikosini beradi.

Tahlil qilingan asarlarda tabiat tasvirining yana bir muhim jihati — konflikt yaratish va yechim topish jarayonidagi badiiy fon rolini o'ynashidir. Ayniqsa, Said Ahmad va Odil Yoqubov singari yozuvchilarning nasriy asarlarida tabiat nafaqat hodisalar fonida mavjud, balki u qahramon bilan "suhbatlashadigan", unga ishora beradigan kuch sifatida mavjud bo'ladi.

Shuningdek, XX asr o'zbek nasrida tabiat obrazlari orqali milliylik, vatanparvarlik, o'zlikni anglash kabi mavzular ham yoritilgan. Tog'lar, sahrolar, daryolar kabi motivlar — o'zbek adabiy estetik tafakkurining tarkibiy qismiga aylangan. Bu esa tabiat tasvirining faqat tasviriy emas, balki konseptual san'at vositasi sifatidagi rolini isbotlaydi.

Bundan tashqari, XX asr davomida o'zbek nasridagi tabiat tasviri o'zgaruvchan bo'lgan. Asr boshidagi romantik kayfiyatlar bilan to'yingan tabiat obrazlari asr oxiriga kelib ko'proq metaforik va falsafiy ma'no kasb eta boshlagan. Bu o'zgarish adabiy tafakkurning chuqurlashganini, tabiat orqali berilayotgan ma'no qatlamlarining boyiganini ko'rsatadi.

MULOHAZA

Tadqiqot natijalari XX asr o'zbek nasrida tabiat tasvirining badiiy yechimlari juda boy ekanligini ko'rsatdi. Tabiat obrazlari asarlar mavzusiga chuqurlik beradi va insoniyatning tabiat bilan bog'liqligini aks ettiradi. Shu bilan birga, har bir muallif tabiatni o'z dunyoqarashi asosida badiiy vositalar yordamida ifodalagan. Bu esa o'zbek nasrining noyobligini oshiradi. Tabiat tasvirlari orqali jamiyatdagi o'zgarishlar, inson ruhi va tabiatning hamjihatligi yorqin aks etgan. Kelgusida badiiy asarlar tahlilida yanada ko'proq fokus tabiat elementlariga qaratilishi mumkin. Biroq bu tasvir vaqt o'tishi bilan shakl va mazmun jihatidan chuqur o'zgarishga uchragan. Asr boshlarida, Cho'lpon, Fitrat, Abdulla Qodiriy kabi jadid adiblarning asarlarida tabiat ko'proq insonning ichki kechinmalari, erkinlik va orzu-umidlarining ifodachisi

sifatida namoyon bo'lgan. Tabiat orqali inson dunyosi bilan tashqi muhit o'rtasidagi uyg'unlik yoki ziddiyat tasvirlangan.

Asar nomi va muallifi	Tabiat tasvirining ko'rinishi	Badiiy vazifasi / Ma'naviy yuklamasi	Tahliliy mulohaza
Abdulla Qodiriy – O'tkan kunlar	Bog'lar, daraxtzorlar, fasllar	Qahramonlarning ichki holatini ifodalaydi	Otabek va Kumush o'rtasidagi mehr muhabbat manzaralari tabiat orqali yoritiladi.
Oybek – Navoiy	Bahoriy uyg'onish, tabiat go'zalligi	Ustoz-shogird aloqasi, ma'naviy yangilanish ramzi	Tabiat obrazlari Navoiy shaxsiyati va ruhiy kechinmalarini chuqurlashtiradi.
Pirimkul Qodirov – Yulduzli tunlar	Cho'l, tun, yulduzlar, quyosh chiqishi	Tarixiy voqealarning dramatik fonini yaratadi	Cho'l va yulduzlar orasidagi qarama-qarshilik, Amir Temurning qarorlari bilan bog'langan.
Said Ahmad – Ufq	Dala, yomg'ir, quyoshli kunlar	Ishonch, hayotga umid, o'zgarishlarga tayyorlik	Tabiatda kechayotgan o'zgarishlar inson hayotidagi ijobiy siljishlar bilan uyg'unlashadi.
Erkin A'zam – So'fi olam	Tuman, jimjit kechalar, kuzgi manzaralar	Falsafiy mushohada va ichki ziddiyatlarni kuchaytiradi	Tabiat tumanli va noaniq tasvirlangan – bu inson qalbidagi chalkashlikning timsolidir.

Sovet davri adabiyotida esa tabiat tasviri ko'pincha ijtimoiy hayot, mehnat, sinfiy kurash kabi mavzular bilan bog'lab yoritilgan. Bu davrda tabiatni estetik baholash imkoniyati cheklangan bo'lsa-da, adabiy iste'dod egalarining asarlarida tabiat hali ham go'zallik, xotirjamlik yoki ichki qarama-qarshilikni ifoda etuvchi obraz sifatida mavjud bo'lgan. Ayniqsa Oybek, Mirtemir, G'afur G'ulom ijodida tabiat bilan inson orasidagi munosabat yanada chuqurroq psixologik mazmunga ega bo'lgan.

Asr o'rtalaridan keyin esa, nasrda tabiatga bo'lgan munosabat asta-sekin falsafiy-fikriy darajaga ko'tarila boshlaydi. Adiblar tabiatni shunchaki manzara sifatida emas, balki qahramon ruhiy holatining oynasi, jamiyatdagi o'zgarishlarning belgisi, axloqiy qadriyatlarining timsoli sifatida talqin qila boshladilar. Masalan, Said

Ahmad yoki Odil Yoqubov asarlarida tabiat orqali faqat go‘zallik emas, balki yo‘qotish, tushkunlik, yolg‘izlik, ruhiy tahlil kabi holatlar ham ifoda etilgan.

Yana bir muhim jihat — bu davr nasrida tabiatga antropomorf munosabatning kuchayganidir. Ya‘ni tabiat hodisalari insoniy his-tuyg‘ular, kechinmalar bilan uyg‘unlashtirib tasvirlangan. Yomg‘ir — ko‘z yoshi, shabada — umid, quyosh — kelajak timsoli sifatida talqin qilingan. Bu esa nasrda tabiat tasvirining badiiy-psixologik yuklamasi kuchayganini anglatadi.

Bugungi nuqtai nazardan qaraganda, XX asr o‘zbek nasridagi tabiat obrazlarini tahlil qilish bizga nafaqat badiiy adabiyotning estetik ko‘lamini, balki o‘zbek xalqining madaniy-estetik qarashlarini ham anglash imkonini beradi. Tabiat — bu yozuvchilar uchun tashqi go‘zallikdan ko‘ra, inson ichki olami va tarixiy xotirasini mujassamlashtiruvchi vosita bo‘lgan. Shuning uchun ham bu davr nasrida tabiat tasviri badiiy yechimga aylangan, obrazlar tizimini chuqurlashtirgan va muallifning fikrini ramziy ifoda etishda muhim ahamiyat kasb etgan.

XULOSA VA TAVSIYALAR

XX asr o‘zbek nasrida tabiat tasviri badiiy jihatdan yuksak darajada ifodalangan. Tabiat unsurlari asar mazmunini boyitib, o‘quvchining hissiyotlariga ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot davomida olingan natijalar badiiy tahlil metodlarini yanada rivojlantirish va yangi yondashuvlarni izlash uchun asos bo‘lishi mumkin. Kelgusida tabiat tasvirining o‘rni va badiiy usullarini o‘rganishda yanada ko‘proq asarlar tahlil qilinishi tavsiya etiladi. Tabiat tasviri o‘zbek nasrida nafaqat estetika, balki axloq, ma’naviyat, tarix va insoniylik kabi tushunchalar bilan chambarchas bog‘langan. Ayniqsa, tabiat voqealarning fon emas, balki voqeaning faol ishtirokchisi sifatida talqin etilishi badiiy mahorat yuksalishining belgisi hisoblanadi. Har bir yozuvchi tabiat obrazini o‘ziga xos uslubda bergani, u orqali o‘z dunyoqarashini, jamiyatga munosabatini, qahramonning ichki kechinmalarini ifoda etgani diqqatga sazovordir.

TAVSIYALAR:

1. Tabiat tasvirini o‘rganishda faqat manzara darajasida emas, balki uning ramziy, psixologik va madaniy qatlamlarini ham chuqur tahlil qilish zarur.
2. O‘zbek nasrida tabiat obrazlarining funksional rolini o‘rgatish, adabiy tanqidda bu masalaga alohida e’tibor qaratish lozim.
3. Maktab va oliy ta’limdagi adabiyot darsliklarida tabiat tasvirining estetik va tarbiyaviy imkoniyatlarini o‘rgatuvchi mustaqil mavzular ajratilishi maqsadga muvofiq.

4. Kelgusida o‘zbek nasrining boshqa badiiy unsurlari bilan tabiat tasviri o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni (masalan, voqea rivoji, qahramon psixologiyasi, konfliktlar) kompleks tahlil qilish ilmiy tadqiqotlar uchun istiqbolli yo‘nalish bo‘lib qoladi.

Adabiyotlar:

1. G‘ulomov, A. (2001). *XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
2. Yo‘ldoshev, A. (1998). *Adabiyotshunoslikka kirish*. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
3. G‘anieva, N. (2005). *Adabiy jarayon va badiiy tafakkur*. Toshkent: Fan.
4. Nazarov, S. (1996). *O‘zbek nasrida obraz va badiiylik*. Toshkent: O‘qituvchi.
5. Quronov, D. (2012). *Adabiyot nazariyasi*. Toshkent: Akademnashr.
6. Abdulla Qodiriy. (1983). *O‘tkan kunlar*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti.
7. Cho‘lpon. (1991). *Kecha va kunduz*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti.
8. Oybek. (1971). *Navoiy*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti.
9. Pirimqulov, N. (2018). *Tabiat va inson munosabatlari o‘zbek nasrida*. Toshkent: Fan va texnologiya.
10. Mamarasulov, A. (2010). *XX asr o‘zbek adabiyotida badiiy tafakkur*. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.